

ROZUM, INTUÍCIA A VIERA V MORÁLNEJ VOĽBE

JANA MIEDZGOVÁ, Katedra marxisticko-leninskej filozofie, Bratislava

MIEDZGOVÁ, J.: Reason, Intuition and Belief in Moral Choice. *Filozofia* 44, 1989, No. 6, p. 690.

The author understands moral choice as the point of intersection of moral life. When defining the role of reason, intuition and belief in moral choice, she starts from differentiating its two levels (deciding in well-known schemes and in new problematic situations). It follows from the analysis that the key moment of deciding is the choice of the person. This question is analyzed on the horizon of the relationship of reason and belief as it is discussed among contemporary marxist ethicists. The base of these discussions is the conviction that recent marxist ethics overestimated the possibilities of reason which led to overevaluation of ethics in moral education. Time requires overcoming of simplified conception of morals and theoretical elaboration and practical realization of the fundamental aim of moral education which is implanting of belief in steadiness and intactness of moral values. This standpoint shows the necessity of appraisal of the phenomenon of moral belief as the ontological base of decision processes in morals. It does not lead to contradiction between the scientific ethical analysis and moral reality.

Morálka predstavuje nevyhnutnú podmienku plnosti ľudského života, chápeme ju ako mieru jeho humanity — fenomén, ktorý nevyhnutne charakterizuje život človeka. Ak sa na ľudskú skutočnosť pozeráme z tohto zorného uhla, možno slovami Bakštanovského povedať, že človek je Homo morales, ktorý vstupuje do sveta cez situáciu morálnej voľby. Morálnu voľbu môžeme teda považovať za základnú bunku morálneho života, za priesečník, v ktorom splýva večnosť s neopakovateľnosťou okamihu, axiologický kozmos s existenciálno-konkrétnym osudom jednotlivca.

Každá morálna voľba predstavuje jednotu dvoch rodín. Na jednej strane ide o rovinu riešení jednotlivých situácií, keď sa subjekt pohybuje na rovine horizontu možných alternatív. Tu volíme vzhľadom na svoje potreby a túžby, hľadáme vhodné a morálne správne prostriedky postupu v danej situácii.

Druhá rovina voľby, v určitom zmysle primárna, predstavuje osobnostný podtext, morálny základ konkrétnej voľby prvej roviny. Je to voľba našej životnej svetonázorovo-morálnej orientácie, ktorá úzko súvisí, ba možno povedať, že splýva s voľbou seba ako morálnej osobnosti. Táto rovina predstavuje svetonázorový základ každého systému v jeho osobnostnom rozmere.

Medzi týmito dvomi rovinami morálnej voľby je vnútorný zložitý vzťah, vzájomná súvislosť a podmienenosť. Je pochopiteľné, že jednotlivé životné situácie riešime v závislosti od našich aktuálnych potrieb, záujmov a momentálnych preferencií, ale prioritnú úlohu pri rozhodovaní

zohráva — aj keď často ani sám subjekt si túto skutočnosť aktuálne nemusí uvedomovať — náš vzťah k svetu a hierarchia hodnôt, ktorú sme si v procese formovania tohto vzťahu vybudovali, ktorá nás ako morálnu osobnosť charakterizuje. Na druhej strane sa ako konkrétna morálna osobnosť prejavujeme zasa len jednotlivými činmi, sú to práve činy, ktorými prezentujeme svoj vzťah k svetu, z nich sa skladá mozaika kvality našej osobnosti.

V extrémnych životných situáciách, ktoré nazývame situácie morálneho konfliktu, tieto dve roviny v skutočnosti splyvajú. Voľbou jedného činu môžeme svoju životnú orientáciu potvrdiť, „materializovať“ svoje svetonázorové presvedčenie, alebo naopak, môžeme seba ako osobnosť zradiť či v prípade hľadania lepších, morálnejších životných hodôt sa pustiť do ťažkého boja za nové lepšie ja.

V danej štúdii si kladieme za cieľ zamyslieť sa nad miestom rozumu, intuície a viery v morálnej voľbe. Nemáme v úmysle rozvíjať úvahu v kontexte dejinno-filozofickom, kde táto otázka predstavuje jednu zo základných tém, ktoré určujú teoretický systém. Uvedomujeme si, že tieto fenomény možno analyzovať aj z pohľadu iných vied, ktoré sa zaoberajú problematikou človeka. Ale my sa sústredíme len na zorný uhol etiky. Budú nás zaujímať len ako špecifické črty rozhodovacieho morálneho procesu tak, ako možno vymedziť ich miesto z marxistického hľadiska s tým, že naznačíme diskusie súčasných marxistických etikov, ktoré sa k tejto otázke viažu.

V prvej časti chceme rozobrať otázku významu rozumu a intuície v prvej rovine morálnej voľby, v tej, v ktorej človek rieši svoje každodenné malé aj veľké váhania. Etické úvahy o úlohe rozumu a intuície v tejto rovine rozhodovania sa pohybujú buď v hraniciach polarity týchto dvoch prostriedkov, tak ako sa s tým stretávame v buržoáznej normatívnej etike vychádzajúcej z polarity scientizmu a antiscientizmu¹ alebo tak, ako postupuje marxisticko-leninská etika, ktorá vychádza z principiálneho prekonania tejto polarity. Treba však zdôrazniť, že vývin marxisticko-leninskej etiky, vnútorné diskusie a akcenty ukazujú, že ani ona sa v svojom formovaní celkom nevyhla tomu, aby neodrážala tento klasický spor.

V úvode treba upozorniť na to, že fenomény, ktoré sú témou našej úvahy, nevystupujú v morálnej voľbe v rovnakom vzťahu, že otázka neopochyba v akcentovanej prioritě jedného z nich. Takto možno do určitej

¹ Táto polarita sa v normatívnej etike 20. stor. odrazila v kryštalizácii dvoch vzájomne sa vylučujúcich línii. Na jednej strane ide o tie koncepcie, ktoré sa opierajú o rozum a vyúsťujú spravidla v hľadanie konkrétneho systému morálnych noriem. Tieto buď celkom vylučujú intuíciu ako nástroj morálneho rozhodovania, alebo ju degradujú len na pomocný nástroj (konzekvencializmus a novoutilitaristické verzie). V opozícii vystupujú tie etické systémy, ktoré naopak vychádzajú z morálnej priority intuície a emocionálnej roviny morálneho vedomia (intuitivizmus). Pre ilustráciu možno odporúčať spoločnú publikáciu dvoch autorov týchto opozičných typov etického uvažovania [9, s. 155].

miery zjednodušené uvažovať o úlohe rozumu a intuície, nakoľko tieto fenomény vystupujú len v rovnakej úlohe nástroja morálneho rozhodovania. Fenomén viery však podľa nášho názoru zohráva v morálnej voľbe celkom špecifickú úlohu. Nechápeme ho ako prostriedok rozhodovania, ale ako ontologickú fundáciu, východisko rozhodovacieho procesu, ktoré predstavuje nosnú bázu hodnotovej, svetonázorovej orientácie. V tomto pohľade treba zvažovať vzťah viery a rozumu ako determinant rozhodovacieho procesu.

Pri úvahe o rozume a intuícii v rovine každodenných váhaní a hľadání treba rozlišovať dva kvalitatívne odlišné typy morálnej voľby: 1. rozhodovanie v určitých známych schémach a hraniciach, keď sa váhajúci subjekt pohybuje v stereotypnej situácii. Nestojí pred ním otázka, ako postupovať, aby jeho konanie bolo morálne, táto je jednoznačne jasná, len otázka, či chce a má vôľu konať morálne, alebo či sa tejto alternatívy zrieka v prospech iných, mimomorálnych preferencií. Tento typ rozhodovania sa v etike často podceňuje, pretože nevyžaduje od subjektu morálnu samostatnosť, „len“ pevnosť. No zdá sa nám, že jeho prezeranie je nesprávne, pretože v ňom sa každodenne jasne prezentuje osobnostná kvalita subjektu. 2. Iná je situácia, keď sa subjekt ocitá pred úlohou, ktorú nijako nemožno vtiesnať do známych hraníc; riešenie vyžaduje nielen samostatnosť, rozhodnosť, ale aj odvahu prijať na seba morálne riziko.

Potreba rozlišovať tieto dva typy rozhodovania vystupuje najmä v súvislosti s úvahou o rozume a intuícii ako ich komponentoch. V prvom type rozhodovania človek vystačí s každodenným rozumom, „zvykovou intuíciou“ na to, aby jeho rozhodovania priniesli morálne kladný efekt, pravda, ak svetonázorovo-hodnotový rozmer morálnej voľby, spomínaná druhá rovina, dáva takúto záruku a človeku nechýba odhodlanie a sila realizovať morálne správnu voľbu. Avšak ani každodenný rozum a zvyková intuícia nie sú v pravom slova zmysle nositeľom morálnosti. Každodenný rozum je užitočný tam, kde možno postupovať podľa „šablóny“, kde netreba prekračovať hranice praktických možností, kde vystačíme s morálnym stereotypom a kritériom účelnosti. Podobne funguje aj „zvyková intuícia“, ktorá zabezpečuje správnu voľbu aj v situáciách, keď chýba dostatok informácií pre racionálnu úvahu, kde vystupuje naliehavosť časového faktora a navyše táto intuícia má schopnosť vidieť danú voľbu z hľadiska celostnej situácie. Marxistická etika o zvykovej intuícii hovorí, že „poskytuje vedomiu matricu situácie a možných riešení, ktoré sú uložené v podvedomí subjektu“ (1, s. 132).

Akonáhle sa subjekt ocitá v problematických situáciách, ktoré sa vyznačujú novosťou a protirečivosťou okolností alebo alternatívy, medzi ktorými musí subjekt voľiť, sú obidve hodnotovo rovnocenné, každodenný rozum a zvyková intuícia prestávajú byť efektívnymi prostriedkami morálnej voľby. Vzniká situácia druhého typu rozhodovania, na úrovni ktorého už nezohráva úlohu každodenný rozum, ktorý vypracúva technológiu činností, ale rozum ako regulátor cieľov tejto činnosti. Podľa prevlá-

dajúcej mienky marxistických etikov je to práve rozum, ktorý zahrnuje nielen poznanie objektu, ale aj vzťah človeka k nemu a sprostredkované nazeranie tohto vzťahu v dialektike historického vývinu.

Marxistická etika teda uznáva rozum a každodenný rozum ako nevy-
lučujúce sa, ale naopak, vzájomne sa doplňujúce prostriedky morálnej
voľby. „Vo svojej jednote schopnosti každodenného rozumu sa ukazujú
ako nevyhnutné a postačujúce pre uskutočňovanie morálnej voľby tak
v elementárnych, ako aj v zložitých situáciách“ (1, s. 131). Keď Bakšta-
novskij uvažuje ďalej o intuícii, pripúšťa ju buď len ako pomocný pro-
striedok (praktickú intuíciu) alebo ako tzv. intelektuálnu intuíciu, kto-
rá vystupuje ako faktor prekračujúci uvedené prekážky — teda nedos-
tatok času a informácie, a pripúšťa, že práve intuícia prekonáva aj zlo-
žitosť situácie morálnej voľby. Bakštanovskij o tom hovorí: „Intuícia člo-
veku navrhuje voľbu, mohlo by sa zdať ‚iracionálnu‘, no v skutočnosti
rozumnú“ (1, s. 133).

Ak nazveme naznačený prístup typom „marxistického racionalizmu“,
ktorý vidí základný prostriedok morálneho rozhodovania v tvorivom ro-
zume a pripúšťa nanajvýš jemu podriadenú intuíciu, stretávame sa v mar-
xistickej etike aj s opačným názorom : „Mnohé riešenia v oblasti morál-
ky prichádzajú v okamihu, akoby bez zamyslenia, dôkazu a zvažovania
pre a proti, bez dlhého vnútorného boja, váhaní a pochybností, hodnote-
nia následkov a rozvažovania o správnosti zvoleného variantu riešenia.
Tento typ ‚racionalizmu‘ často býva celkom amorálny a z morálneho
hľadiska jednoducho neprípustný; chápeme ho ako príznak nepevnosti
morálnej pozície a slabosti vôle, hovorí napr. Konovalová (3, s. 70).

Ukázali sme, že v samotnej marxisticko-leninskej etike sa môžeme už
dlhší čas stretnúť s takýmito protikladnými interpretáciami miesta ro-
zumu a intuície v morálnej voľbe; dodajme, že s nimi možno ako s kraj-
nosťami polemizovať. Prikláňame sa k názoru, ktorého základ sformulo-
val ako prvý Titarenko, tvrdiac, že nie je správne analyzovať emocionál-
nu rovinu morálky ako nižšiu bázu a intuíciu len ako pomocný prostrie-
dok morálnej voľby. Podľa jeho názoru morálna intuícia nie je ani náhod-
ným, spontánnym, neorganizovaným pochopením jednotlivej pravdy, ale
naopak, možno ju považovať za vnútorne pevný a organizovaný prostrie-
dok morálnej orientácie. Jej nezastupiteľná úloha súvisí napríklad aj
s tým, že ak by sme popierali jej opodstatnenosť v morálnom živote, po-
pierali by sme vlastne aj možnosť skutočne morálnych intímnych kon-
taktov. Vo formovaní medziludských vzťahov logicko-formálne hľadisko
môže predstavovať prekážku ľudskej vzájomnosti, ako správne zdôraz-
ňuje Titarenko.. Pre ilustráciu si môžeme predstaviť situáciu, ktorá sa
často stáva v živote, keď voľba „priateľov“ vychádza z úvahy, kto sú, čo
robia, čím nám teda môžu byť v budúcnosti prospešní.

Možno uviesť ďalšie argumenty v prospech tvrdenia o nezastupiteľ-
nosti morálnej intuície v rozhodovaní. Ani v samom poznávacom vzťahu
nie sú morálne city a intuícia len dokresľujúcou charakteristikou racio-

nálnej reflexie. Je to práve intuícia, ktorá dodáva poznaniu sociálnej skutočnosti nielen charakter konkrétnosti, ale aj svojráznu, presvedčivú pravdivosť. Každý si určite môže vybaviť situáciu, keď nám chýbali racionálne argumenty, ale s istotou sme vedeli, že človek, ktorého hodnotíme, je bezcharakterný. Túto istotu nám dávala „len“ intuícia, podnietená gestom, mimikou či intonáciou reči hodnoteného človeka. Až čas a skúsenosť nás dostatočne presvedčili o pravdivosti intuitívneho presvedčenia a dodali nám argumenty potvrdzujúce intuitívnu pravdivosť.

Morálnu intuíciu však nemožno redukovať len na prostriedok najjednoduchšej, skratkovitej orientácie každodenného vedomia, má aj významnú tvorivú úlohu spočívajúcu práve v tom, že pomocou nej sa človek môže spoľahlivo orientovať aj v zložitých, jedinečných životných situáciách. Prirodzene, takéto rozhodovanie prináša so sebou značné riziko. Ale v určitom zmysle práve odhodlanosť a pripravenosť subjektu niesť ho svedčí o jeho morálnej celostnosti a vyhranenosti, svetonázorovej pevnosti. V tomto zmysle teda morálnu intuíciu považujeme za základný prostriedok morálnej voľby.

A práve tu prichádzame k spomínanej druhej rovine morálnej voľby, ktorá, ako sme už povedali, predstavuje osobnotný podtext, základ každej konkrétnej voľby, je určujúcim činiteľom morálnej veľkosti či naopak malosti človeka. Kľúčovým momentom je v nej voľba seba ako osobnosti. Táto voľba má v morálnom rozhodovaní osobitné miesto. Ako presvedčivo ukazuje Dubková, voľbu seba možno v určitom zmysle považovať za hlavný faktor riešenia kritickej morálnej situácie, pretože je to jediná situácia, keď možnosť voliť obsah života zostáva vždy možnou a prakticky nezávislou od objektívnych podmienok. Ako hovorí: „Voľba seba je tou rezervou, ktorá robí morálnu voľbu v podstate vždy možnou, dokonca aj keď človeku nezostáva nič iné ako smrť“ [5, s. 91].

Chceme sa na túto otázku pozrieť v horizonte vzťahu rozumu a viery. Práve táto otázka sa v posledných rokoch stala ohniskom sporov marxistických etikov a k jej oživeniu došlo najmä pod vplyvom spoločenských a politických premien v sovietskej spoločnosti v období prestavby.

Marxistická etika ako veda nesporne dosiahla výrazné teoretické úspechy, ale ozývajú sa viaceré hlasy, ktoré konštatujú, že etika, vedená túžbou byť vedou, dopustila sa aj chyby v tom, že samu seba chápala ako najvyššiu teoretickú úroveň morálneho vedomia a zjednodušene videla cestu morálnej výchovy v prechode na túto najvyššiu úroveň. Smolencev napr. upozorňuje: „Treba priznať, že v hĺbke našej etiky sa skrýva kantovský komplex, zakorenený v teoretickej paradigme socialistickej morálky. Spočíva v tom, že si morálku predstavujeme len ako sféru toho, čo má byť a veríme v schopnosť rozumu zmeniť cestu logických operácií, poznatky o vonkajšej skutočnosti na morálny imperatív“ [7, s. 27].

Zdá sa, že jednoznačne zdôrazňovaná vedeckosť s akcentom na teoretickú racionalitu, o správnosti ktorej v rozvoji etiky ani najmenej ne-

pochybujeme, skutočne priviedla k určitým negatívnym dôsledkom ako v teórii etiky, tak predovšetkým v chápaní morálnej výchovy;

— viacerí sovietski etici konštatujú, že etika postupne prestala byť „morálnou filozofiou“ a zmenila sa len na čistú gnozeológiu a ontológiu. Postupne vymizla predstava „múdrosti“ filozofie. Nie náhodou sa dnes ozýva v marxistickej etike a filozofii vôbec volanie po novom Sokratovi, ktorý by vedel, nie však aby vysvetlil, ale aby viedol;

— s určitým zjednodušením možno povedať, že došlo k zámene medziľudských kontaktov ako jediného efektívneho spôsobu výchovy za čisto racionálne mechanizmy odovzdávania poznatkov o pravidlách konania a zákonoch morálky spolu s predstavou o ich interiorizácii ako prostriedku morálnej výchovy. Ako tvrdo konštatuje napr. Dubková: „Skutočným cieľom morálnej výchovy, o ktorom sa síce nahlas nehovorilo, no v praxi sa oň usilovalo, bolo formovanie poslušnej, adaptívnej, neiniciatívnej osobnosti, ktorá imituje spoločenskú aktivitu v podmienkach naznačovanej kampane a podľa naznačeného pokynu“ (7, s. 41).

Spoločným menovateľom týchto výhrad je presvedčenie, že jestvuje určité nebezpečenstvo zjednodušenia v chápaní morálky a jej funkcie v spoločenskom živote, ktoré spočíva v tom, ako vedecky plne inšpiratívny nástroj zmocňovania sa skutočností, ktorý máme v novom type racionality ako historicko-praktickom, dialektickom prístupe ku skutočnosti, prenášame do roviny morálnej ako jej základnú charakteristiku. Toto nebezpečenstvo sa skrýva v stotožňovaní a zamieňaní morálnej výchovy a etickej osvety. Pritom nechceme tvrdiť, že tieto fenomény spolu nesúvisia, no ich vzťah nie je rozhodne taký jednoduchý a samozrejmý, aby sme mohli podliehať osvietenským ilúziám, že samotné rozšírenie vyučovania etiky do všetkých typov škôl by nevyhnutne priviedlo k ozdraveniu morálnej klímy našej spoločnosti.

Rozum má v etike ako vede výsadné postavenie, vedecký dialektickomaterialistický prístup k analýze morálnych javov je jedinou nádejnou cestou poznania ich špecifickosti a logiky fungovania, má svoje nezastupiteľné miesto aj v morálke. No aj my zastávame názor, že absolutizácia fenoménu a rozumu a neadekvátne reprodukovanie a prenášanie tohto metodologického nástroja poznania do morálky prinieslo aj pre samotnú teóriu, a tým skôr pre životnú prax, určité neblahé následky. Chceme naznačiť len niektoré.

Nedávno sme sa na teoretickom seminári o morálnej výchove stretli s tvrdením, že rodičia si morálnu výchovu zjednodušujú, že len málokto dokáže a chce s dieťaťom diskutovať o zložitosti, dialektike morálnych javov. Ak si však myslíme, že dieťa robíme morálne pevnejším, presvedčenejším a v morálnom rozhodovaní istejším, keď mu trpezlivo a so záujmom budeme vysvetlovať, ako sú morálne hodnoty historicky konkrétne, ako sa menia, aké faktory tento proces determinujú a aké zákonitosti ho charakterizujú, teda zamieňame morálnu výchovu za etickú osvetu, sme na nesprávnej ceste. Dialektická metóda, v každodennej in-

terpretácii zjednodušené pochopená ako nástroj výchovy, môže sa ľahko zmeniť na prostriedok sebaospravedlňovania, životnej relativizácie hodnôt, a teda niekedy priamo na cestu k osobnej amorálnosti.

Aby morálka mohla fungovať ako prostriedok poľudšťovania, úsilia o sebaopotvrdzovanie a sebaurčovanie, musí sa jadrom morálnej výchovy stať úsilie vštepiť človeku vieru v pevnosť, neprekročiteľnosť morálnych hodnôt, hoci etika správne dokazuje ich historickú konkrétnosť. Netreba sa báť, že by tak morálna výchova stratila vedeckú podloženosť. Do rozporu sa tu dostávame len vtedy, ak postupujeme schematicky a neprípustne zamieňame fakt vedeckej analýzy skutočnosti so skutočnosťou samou. Na tom nič nemení fakt, že ak majú morálne hodnoty skutočne fungovať, musia byť nevyhnutne v určitej etape výchovy každej osobnosti postavené pred svetlo rozumu a spochybnené. No čím pevnejšie sú v rodiacej sa „osobnosti“ zakotvené, tým väčšiu šancu majú, aby nevyšli z tejto previerky porazené, ale naopak posilnené. Ak sa subjekt nemôže opierať o pevný systém v detstve vštepených kladných hodnôt, môže sa v období prehodnocovania slobodne rozhodnúť v svojom živote morálne vyššie hodnoty realizovať, ale úsilie, ktoré na to musí vynaložiť, je neporovnateľne väčšie, a preto aj výsledok je objektívne neistejší.

V tomto kontexte možno pochopiť, prečo marxistickí etici pristupujú dnes k etike s požiadavkou, že musí byť viac ako veda. Musí jej explicitne ísť o viac ako o hocijako adekvátne vedecké poznanie morálnej skutočnosti. Etika nevyhnutne musí vnášať do spoločenského vedomia vysoké morálne hodnoty, vyzdvihovať humanistický ideál. A ak má túto úlohu plniť, musí sa obracať práve na všeľudské hodnoty, ktoré nestrácajú svoj význam v žiadnych historických prevratoch. Za všetky chcem uviesť myšlienku, ktorú nedávno vyslovil popredný predstaviteľ sovietskej etiky Titarenko: „Objektívny vývoj spoločenskej reality a morálky dospel k nastoleniu akútnej sociálno-psychologickej potreby (ktorú etika zatiaľ neuspokojuje) t. j. potreby ukázať nádejné, morálno-etické absolútne hodnoty života“ (7, s. 47).

Za jeden z negatívnych dôsledkov jednostranného akcentu na racionalitu považujeme aj fakt, že z pojmového aparátu marxistickej etiky vymizol termín, a pre morálnu orientáciu základný fenomén, viera.² Máme na mysli určitý vnútorný, osobnostný vzťah človeka k morálnym hodnotám, nejde o vzťah gnozeologický, ale ontologický. Tento intímny vzťah človeka k hodnotám, ich subjektívne prežívanie, predstavuje zorný uhol, z ktorého subjekt nielen pristupuje k svetu a jeho hodnoteniu, ale aj k precitovaniu a prežívaniu vlastného ja v tomto svete. Je zdrojom zmysluplnosti a životnej istoty.

Nemusíme zdôrazňovať, že nemáme na mysli vieru náboženskú ako vzťah k nadprirodzenému. V etike nevystačíme s rozpracovaným zorným

² O rehabilitácii pojmu viera v marxistickej filozofii hovorí J. Mužík (6, s. 196–205).

uhlom, ktorý nám na danú otázku poskytuje vedecký ateizmus. „Fantastickosť, nereálnosť objektu viery odlišuje náboženské vedomie od nenáboženského“, konštatuje Sisáková [8, s. 98]. Hoci autorka správne špecifikuje náboženskú vieru, predsa len jej pohľad zostáva viac-menej v rovine gnozeologickej. Z pohľadu etiky sa tento zorný uhol javí ako nedostatočný a možno povedať nesprávny.

Totíž ani objekt morálnej viery sa nevyznačuje v pravom zmysle slova reálnosťou. Špecifickým znakom morálneho ideálu je, že realitu vždy prevyšuje, a práve tým nás núti neuspokojovať sa s daným stavom skutočnosti sveta a aj seba, a vyvíjať aktivitu na jeho pretvorenie. A nie je len otázkou času, kedy sa ideálne stane skutočnosťou. Ideál vždy skutočnosť predbieha a bude predbiehať. Práve v tom sa skrýva tajomstvo jeho pôsobenia tak v meradle individuálnom, ako aj spoločenskom.

Marxistická filozofia venuje v posledných rokoch pozornosť gnozeologickému obsahu pojmu viery a jej potrebe pre rozvoj poznávacieho procesu. Ako uvádza Mužík, o rehabilitáciu pojmu viera sa v marxistickej filozofii zaslúžili najmä sovietskí filozofi Šinkaruk a Kopnin. Posledný tvrdí: „Vedomá viera, istota vyjadruje vnútorné presvedčenie subjektu o pravdivosti idey, o správnosti plánu jej praktickej realizácie. Objektívne pravdivé vedenie sa v nej stáva subjektívnou istotou, podnecujúcou človeka k činnosti, smerujúcej k realizácii idey, psychologicky ho na túto činnosť pripravujeme“ [4, s. 395—396].

Avšak ani aspekt, ktorý títo autori rozvíjajú, pre etiku celkom nepostačuje. Ontologické zameranie viery tu vyplýva len z uznania významu viery ako špecifického momentu poznávacieho vzťahu človeka k svetu, ktorý núti človeka pretvárať pravdivú ideu na skutok.

Nakoľko sme pokladali fenomén viery ako osobitého vzťahu človeka k hodnotám za podstatný rozmer ľudského konania, pokúšali sme sa nájsť jeho rozvinutie u psychológov. Avšak ani v jednom registri sme heslo viera nenašli, a nie je ani v najnovšom psychologickom slovníku. Možno usúdiť, že ide o terminologický posun, možno termín viera bol nahradený iným pojmom, napr. presvedčenie, ale to si vyžaduje predovšetkým racionálne argumenty, ktoré by subjekt presvedčili. A my máme na mysli vieru v určité hodnoty, ktorá je pre človeka sama východiskovým argumentom a základným dôvodom jeho konania. Postoj môže odrážať výsledok viery, jej prejav vo vzťahu človeka k svetu. Nevyjadruje však ontologickú fundovanosť, základ, ktorý tento vzťah robí osobnostne určitým a individuálne silným.

Čisto náhodou sme nazreli do starého českého psychologického slovníka Černockého, kde sme pod daným heslom okrem iného našli aj vyjadrenie momentu, o ktorý nám ide: „Víra, která zahrnuje v sobě přesvědčení o pravdivosti, není však totožná s úsudkovým ponětím, nýbrž tkví v celé životní podstatě osoby a proniká skrz naskrz osobnost jako stále kladná skutečnost. Proto se stává víra trvalou pohnutkou snažení a jedná-

ní, nabádá k činnosti i trpnosti, přemáhá obtíže a překážky (hory přenáší), ale činí trpným až k sebeobětování a zničení“ (2, s. 480).

Skutočnosť, že tento fenomén prakticky zmizol z pozornosti marxistickej etiky, považujeme za jej dlh voči jej snahe prekonať rozpor scien-
tizmu a antiscientizmu metódou dialogickosti etiky a morálky. Vedeckosť etiky sa musí prejavíť aj v ponorení sa do neracionálnych štruktúr osob-
nosti, v čom etika má nesporne ešte rezervy.

A navyše, ani odpoveď na tú najzákladnejšiu etickú otázku, v čo
veriť, nie je až taká triviálna, za akú ju často považujeme. Ešte zložitej-
šou sa táto otázka stáva, keď prejdeme z kontextu teretických rozborov
reálneho humanizmu do roviny etického a psychologického rozboru fun-
govania morálky v reálnom živote. Tu sa dnes často morálka chápe skôr
ako jeho okrasa, a nie nevyhnutná podmienka skutočne ľudského života.

Náročnosť úloh, ktoré pred nás stavia súčasnosť, úzko súvisí s po-
trebou pôsobiť aj na oživenie viery v morálne hodnoty tak, aby sa úsilie
o skutočne morálne vzťahy medzi ľuďmi stalo charakteristikou ďalšieho
napredovania, ako to vyplýva aj z kontextu nového myslenia.

LITERATÚRA

1. BAKŠTANOVSKIJ, V. I.: Moraľnyj vybor ličnosti: alternativy i rešenija. Moskva 1983.
2. ČERNOCKÝ, K.: Psychologický slovník. Hranice 1947.
3. KONOVALOVA, L. V.: Moraľ i poznanije. Moskva 1975.
4. KOPNIN, P. V.: Dialektika ako logika a teória poznania. Bratislava 1976.
5. Moraľnyj vybor. Moskva 1980.
6. MUŽÍK, J.: Pojem víry v marxistické filozofii. In: Filozofický časopis 1987, č. 2.
7. Samotlorské praktikum. (Tézy vedecko-praktickej konferencie sovietskych etikov.) Tumen 1987.
8. SISÁKOVÁ, O.: Filozofické problémy psychológie náboženstva. Bratislava 1981.
9. SMART, J. J. C.-WILLIAMS, B.: Utilitarianism For and Against. Cambridge 1973.
10. ŠINKARUK, V. I.: Kategoriaľná štruktúra vedeckého svetového názoru. In: Světo-
názorový obsah kategorií a zákonů materialistické dialektiky. Praha 1985.

РАЗУМ, ИНТУИЦИЯ И ВЕРА В МОРАЛЬНОМ ВЫБОРЕ

Яна Миедзгова

Автор понимает моральный выбор как линию пересечения моральной жизни. При определении роли разума, интуиции и веры в моральном выборе она исходит из различия его двух уровней (принятие решений в известных схемах и в новых, проблематичных положениях). Из анализа вытекает, что ключевым моментом принятия решений является выбор себя как личности. Этот вопрос она рассматривает в плоскости соотношения разума и веры, так, как это отражается в дискуссиях современных марксистских этиков. Основой этих дискуссий является убежденность в том, что марксистская этика в недавнем прошлом слишком переоценивала возможности разума, вследствие чего преувеличивала свои собственные возможности в моральном воспитании. В настоящее время возникает необходимость преодолеть упрощенное понимание морали, теоретически развить и практически реализовать

основную цель морального воспитания, которая заключается в укреплении веры в прочность и нерушимость моральных ценностей. Эта точка зрения указывает на необходимость оценки феномена моральной веры как онтологической основы процесса принятия решений в морали. Она не ведет к противоречию между научным этическим анализом и моральной действительностью.

VERNUNFT, INTUITION UND GLAUBE IN DER MORALISCHEN WAHL

Jana Miedzgoová

Die Vf. versteht die moralische Wahl als Schnittpunkt des moralischen Lebens. Bei der Rollenbestimmung von Vernunft, Intuition und Glaube in der moralischen Wahl wird von der Unterscheidung ihrer zwei Ebenen ausgegangen (Entschlussfassung in bekannten und neuen problemageladenen Situationen). Aus der Analyse geht hervor, dass das Schlüsselmoment der Entschlussfassung in der Wahl seiner selbst als Persönlichkeit besteht. Diese Frage analysiert die Vf. im Horizont des Verhältnisses von Vernunft und Glaube, so wie sie ihren Niederschlag in den Diskussionen gegenwärtiger marxistischer Ethiker findet. Die Basis dieser Diskussionen bildet die Überzeugung, dass die marxistische Ethik der jüngsten Vergangenheit die Möglichkeiten der Vernunft zu sehr überschätzt hatte, infolge dessen sie ihre eigenen Möglichkeiten in der Moralerziehung überbewertete. Der Zeitgeist verlangt eine Überwindung der vereinfachten Auffassung der Moral, eine theoretische Entfaltung und praktische Verwirklichung des Basiszieles der Moralerziehung, das sich in der Einprägung des Glaubens an die Festigkeit und Unverletzbarkeit von Moralwerten manifestiert. Dieser Standpunkt erschliesst das Bedürfnis einer Anerkennung des Moralglaubens als ontologischer Grundlage des entscheidungsfassenden Prozesses in der Moral. Er zeitigt keinen Widerspruch zwischen der wissenschaftlichen Ethikanalyse und der Moralwirklichkeit.